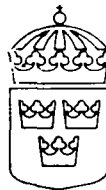

Regeringens proposition

1991/92:35

Sexuella övergrepp mot barn, m.m.

Prop.
1991/92:35

Regeringen föreslår riksdagen att anta det förslag som har tagits upp i bifogade utdrag ur regeringsprotokollet den 17 oktober 1991.

På regeringens vägnar

Carl Bildt

Gun Hellsvik

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen föreslås ändringar beträffande vissa av sexualbrotten. Förslagen syftar bl.a. till att stärka skyddet för barn och ungdomar mot att bli utnyttjade i sexuella sammanhang och till att i strafflagstiftningen ytterligare markera allvaret i sexuella övergrepp mot barn.

I bestämmelserna om våldtäkt och sexuellt utnyttjande av underårig föreslås att offrets låga ålder förs in som en omständighet som skall beaktas särskilt vid bedömning av om ett sådant brott är grovt.

För att markera att vissa fall av brottet sexuellt utnyttjande är särskilt allvarliga delas detta brott enligt förslaget in i två svårhetsgrader, sexuellt utnyttjande och grovt sexuellt utnyttjande. Motsvarande ändring görs även beträffande sexuellt tvång.

Straffbestämmelsen om sexuellt utnyttjande ändras enligt förslaget även i ett annat hänseende. I fråga om straffregleringen vid sexuellt umgänge med personer som lider av en psykisk störning eller personer som befinner sig i ett hjälplöst tillstånd föreslås att det för straffansvar inte längre skall krävas att gärningsmannen har förmått offret till umgänget. I stället skall det för straffansvar vara tillräckligt att sexuellt umgänge har ägt rum och att den som har begått gärningen därvid har utnyttjat den andres tillstånd på ett otillbörligt sätt.

För närvarande gäller en lägre straffskala för vissa sexualbrott mot den som är under 15 år, om offret är ett helsyskon med den som begått gär-

ningen, än i övriga fall. För att undvika detta föreslås i propositionen vissa justeringar i dispositionen av bestämmelserna i 6 kap. brottsbalken. Prop. 1991/92:35

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 april 1992.

Förslag till

Lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs att 6 kap. 1–6 och 12 §§ brottsbalken skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

6 kap.

1 §¹

Den som tvingar annan till samlag eller därmed jämförligt sexuellt umgänge genom våld eller genom hot som innebär eller för den hotade framstår som trängande fara, döms för våldtäkt till fängelse, lägst två och högst sex år. Lika med våld anses att försätta någon i vanmakt eller annat sådant tillstånd.

Är brottet med hänsyn till våldets eller hotets art och omständigheterna i övrigt att anse som mindre allvarligt, döms till fängelse i högst fyra år.

Är brottet grovt, döms för grov våldtäkt till fängelse, lägst fyra och högst tio år. Vid bedömning av om brottet är grovt skall särskilt beaktas, om våldet var livsfarligt eller om den som begått gärningen tillfogat allvarlig skada eller allvarlig sjukdom eller annars visat särskild råhet.

Är brottet grovt, döms för grov våldtäkt till fängelse, lägst fyra och högst tio år. Vid bedömning av om brottet är grovt skall särskilt beaktas, om våldet var livsfarligt eller om den som har begått gärningen tillfogat allvarlig skada eller allvarlig sjukdom eller, med hänsyn till tillvägagångssättet eller offrets låga ålder eller annars, visat särskild hänsynslöshet eller råhet.

2 §²

Den som, i annat fall än som avses i 1 §, genom olaga tvång förmår någon till sexuellt umgänge, döms för sexuellt tvång till fängelse i högst fyra år.

Den som, i annat fall än som avses i 1 §, genom olaga tvång förmår någon till sexuellt umgänge, döms för sexuellt tvång till fängelse i högst två år.

Om den som har begått gärningen visat särskild hänsynslöshet eller om brottet annars är att anse som grovt, döms för grovt sexuellt tvång till fängelse, lägst sex månader och högst fyra år.

3 §³

Den som förmår annan till sexuellt umgänge genom att grovt miss-

Den som förmår annan till sexuellt umgänge genom att allvarligt

¹ Senaste lydelse 1984:399.

² Senaste lydelse 1984:399.

³ Senaste lydelse 1984:399.

bruka hans eller hennes beroende ställning eller genom att otillbörligt utnyttja att *han eller hon* befinner sig i vanmakt eller annat hjälplöst tillstånd eller är *psykiskt sjuk eller psykiskt utvecklingsstörd*, döms för sexuell utnyttjande till fängelse i högst fyra år.

missbruka hans eller hennes beroende ställning döms för sexuell utnyttjande till fängelse i högst två år. *Detsamma gäller den som har sexuellt umgänge med annan genom att otillbörligt utnyttja att denne befinner sig i vanmakt eller annat hjälplöst tillstånd eller lider av en psykisk störning.*

Om den som har begått gärningen visat särskild hänsynslöshet eller om brottet annars är att anse som grovt, döms för grovt sexuell utnyttjande till fängelse, lägst sex månader och högst fyra år.

4 §⁴

Har någon sexuell umgänge med den som är under arton år och som är hans avkomling eller står under hans fostran eller för vars vård eller tillsyn han har att svara på grund av myndighets beslut, döms för sexuell utnyttjande av underårig till fängelse i högst fyra år.

Om den som har begått gärningen har handlat särskilt hänsynslöst mot den underårige eller om brottet i annat fall är att anse som grovt, skall dömas för grovt sexuell utnyttjande av underårig till fängelse, lägst två och högst åtta år.

Om den som har begått gärningen visat särskild hänsynslöshet mot den underårige eller om brottet på grund av dennes låga ålder eller annars är att anse som grovt, skall dömas för grovt sexuell utnyttjande av underårig till fängelse, lägst två och högst åtta år.

5 §⁵

Har någon, i annat fall än som avses i 4 §, samlag med eget barn eller dess avkomling, döms för sexuell umgänge med avkomling till fängelse i högst två år.

Den som har samlag med sitt hellsyskon, döms för sexuell umgänge med syskon till fängelse i högst ett år.

Vad i denna paragraf sägs gäller ej den som förmåtts till gärningen medelst olaga tvång eller på annat otillbörligt sätt.

Har någon, i annat fall än som avses förut i detta kapitel, sexuell umgänge med barn under femton år, döms för sexuell umgänge med barn till fängelse i högst fyra år.

⁴ Senaste lydelse 1984:399.

⁵ Senaste lydelse 1984:399.

6 §⁶

Har någon, i annat fall än som avses förut i detta kapitel, sexuell umgänge med barn under femton år, döms för sexuell umgänge med barn till fängelse i högst fyra år.

Har någon, i annat fall än som avses förut i detta kapitel, samlag med eget barn eller dess avkomling, döms för sexuell umgänge med avkomling till fängelse i högst två år.

Den som, i annat fall än som avses förut i detta kapitel, har samlag med sitt helsyskon, döms för sexuell umgänge med syskon till fängelse i högst ett år.

Vad som sägs i denna paragraf gäller inte den som förmåtts till gärningen genom olaga tvång eller på annat otillbörligt sätt.

12 §⁷

För försök till våldtäkt, grov våldtäkt, sexuell tvång, sexuell utnyttjande, sexuell utnyttjande av underårig, grovt sexuell utnyttjande av underårig, sexuell umgänge med barn, koppleri och grovt koppleri döms till ansvar enligt vad som föreskrivs i 23 kap. Detsamma gäller i fråga om förberedelse och stämpling till våldtäkt, grov våldtäkt, grovt sexuell utnyttjande av underårig och grovt koppleri.

För försök till våldtäkt, grov våldtäkt, sexuell tvång, *grovt sexuell tvång*, sexuell utnyttjande, *grovt sexuell utnyttjande*, sexuell utnyttjande av underårig, grovt sexuell utnyttjande av underårig, sexuell umgänge med barn, koppleri och grovt koppleri döms till ansvar enligt vad som föreskrivs i 23 kap. Detsamma gäller i fråga om förberedelse och stämpling till våldtäkt, grov våldtäkt, grovt sexuell utnyttjande av underårig och grovt koppleri.

Denna lag träder i kraft den 1 april 1992.

⁶ Senaste lydelse 1984:399.

⁷ Senaste lydelse 1984:399.

Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 17 oktober 1991

Närvarande: statsministern Bildt, ordförande, och statsråden B. Westerberg, Friggebo, Johansson, Laurén, Hörnlund, Olsson, Dinkelspiel, Thurdin, Hellsvik, Wibble, Björck, Davidsson, Könberg, Odell, Lundgren, Unckel, P. Westerberg, Ask

Föredragande: statsrådet Hellsvik

Proposition om sexuella övergrepp mot barn, m.m.

1 Inledning

Riksdagen har gett regeringen till känna att denna borde utarbeta och förelägga riksdagen förslag till ändring såvitt avser förhållandet mellan brotten sexuellt umgänge med syskon och sexuellt umgänge med barn (JuU 1986/87:3, rskr. 46). Riksdagen har vidare begärt en översyn av vissa frågor som rör sexuellt utnyttjande.

Bl.a. med anledning härav upprättades i januari 1989 departementspromemorian (Ds 1989:6) Sexuella övergrepp mot barn m.m. Vid sidan av förslag i de frågor som riksdagen aktualiserat lämnas i promemorian även vissa andra förslag som bl.a. syftar till att markera det allvar med vilket sexuella övergrepp mot barn måste ses. När det gäller våldtäkt och sexuellt utnyttjande av underårig förordas att det i lagtexten skall anges att offrets låga ålder är en omständighet som normalt bör medföra att brottet anses som grovt. Vidare föreslås beträffande våldtäktsbrottet att även andra övergrepp som med hänsyn till tillvägagångssättet eller någon annan omständighet varit särskilt hänsynslösa eller råa bör bedömas som grov våldtäkt.

I promemorian föreslås också vissa ändringar av bestämmelserna om sexuellt tvång och sexuellt utnyttjande samt en lagteknisk justering av bestämmelsen om sexuellt umgänge med barn.

Promemorians lagförslag bör fogas som *bilaga 1* till protokollet i detta ärende.

Efter remiss har yttranden över promemorian avgetts av *hovrätten över Skåne och Blekinge, Göteborgs tingsrätt, Umeå tingsrätt, domstolsverket, riksåklagaren (RÅ), brottsförebyggande rådet (BRÅ), socialstyrelsen, statens handikappråd, skolöverstyrelsen, statens ungdomsråd, juridiska fakultetsstyrelsen vid Uppsala universitet, rikspolisstyrelsen (RPS), landsringsförbundet, Sveriges advokatsamfund, Landsorganisationen i Sverige (LO), Riksförbundet för sexuell upplysning (RFSU), Riksförbundet för sexu-*

ellt likaberättigande (RFSL), Svenska läkaresällskapet, Sveriges läkareförbund, Föreningen Sveriges åklagare, Föreningen Sveriges polischefer, Föreningen Sveriges socialchefer, Sveriges psykologförbund, Riksförbundet Hem och Skola, Fredrika Bremer-förbundet, Husmodersförbundet Hem och Samhälle, Riksorganisationen för kvinnojourer i Sverige (ROKS), Alla kvinnors hus, Rädda barnens riksförbund, Föreningen Barnens rätt i samhället (BRIS), Svenska hälso- och sjukvårdens tjänstemannaförbund (SHSTF), Sveriges socionomers, personal- och förvaltningstjänstemäns riksförbund samt Riksföreningen mot sexuella övergrepp på barn (RMSÖ).

RÅ har överlämnat yttranden från överåklagaren vid åklagarmyndigheten i Göteborg och överåklagarna vid regionåklagarmyndigheterna i Stockholm, Karlstad, Vänersborg och Luleå. RPS har överlämnat yttranden från polismyndigheterna i Stockholm, Göteborg, Malmö, Borås, Eskilstuna och Umeå. Sveriges läkareförbund har överlämnat ett yttrande från en särskild arbetsgrupp inom Svenska föreningen för barn- och ungdomspsykiatri.

En sammanställning av remissyttrandena har upprättats inom justitiedepartementet och finns tillgänglig i lagstiftningsärendet (dnr 89-364).

Lagrådet

Regeringen beslutade den 6 juni 1991 att inhämta lagrådets yttrande över det lagförslag som har utarbetats i ärendet. Lagförslaget och lagrådets yttrande bör fogas till protokollet i detta ärende som bilaga 2 och bilaga 3.

Lagrådet har i ett hänseende ifrågasatt behovet och lämpligheten av det remitterade förslaget. I en fråga har lagrådet kommenterat innebörden i den föreslagna ändringen.

Lagrådet har vidare förordat att det i förslagets lagtext använda uttrycket "gärningsmannen" ersätts med formuleringen "den som har begått gärningen". Jag vill redan här säga att jag delar lagrådets uppfattning i denna fråga.

I övrigt har lagrådet lämnat förslagen utan erinran. Jag återkommer till lagrådets synpunkter i samband med att jag behandlar de olika sakfrågorna och de enskilda paragraferna i mitt förslag (avsnitt 3.2, 3.3, 3.4 och 5).

I förhållande till lagrådsremissen har även en ändring av redaktionell karaktär gjorts i lagtexten.

2 Bakgrund

Straffbestämmelser om sexualbrott finns i 6 kap. brottsbalken (BrB). Bestämmelserna fick sitt nuvarande innehåll genom lagstiftning år 1984.

I kapitlets 1 § finns bestämmelser om våldtäkt. Hit hör gärningar då någon med våld eller hot om allvarigare våld tilltvingar sig samlag eller annat sexuellt umgänge som är jämförligt med samlag. Lika med våld anses att försätta någon i vanmakt eller liknande tillstånd. Våldtäktsbrottet är indelat i tre svårhetsgrader. Straffet i normalfallet är fängelse i lägst två och högst sex år. Om brottet med hänsyn till våldets eller hotets art och omständighe-

terna i övrigt är att anse som mindre allvarligt, döms till fängelse i högst fyra år. Lägsta straff är således i detta fall det allmänna fängelseminimum, 14 dagar. Om våldet varit livsfarligt eller om den som begått gärningen har tillfogat allvarlig skada eller allvarlig sjukdom eller annars visat särskild råhet, kan brottet bedömas som grovt. Straffet för grov våldtäkt är fängelse i lägst fyra och högst tio år.

Den som, i annat fall än som avses i 1 §, genom olaga tvång förmår någon till sexuellt umgänge döms enligt 2 § för *sexuellt tvång* till fängelse i högst fyra år. Hit hör fall där visserligen våld eller hot om våld kommit till användning men där själva sexualhandlingen inte kan jämföras med samlag. Under bestämmelsen faller vidare situationer där tvång av annat slag än som avses i 1 § kommit till användning.

I 3 § föreskrivs ansvar för *sexuellt utnyttjande*. Det gäller den som förmår någon till sexuellt umgänge genom att grovt missbruka hans eller hennes beroende ställning eller genom att otillbörligt utnyttja att den andra personen befinner sig i vanmakt eller annat hjälplöst tillstånd eller är psykiskt sjuk eller psykiskt utvecklingsstörd. Brottet förutsätter således inte något sådant aktivt handlande från gärningsmannens sida som vid våldtäkt. Däremot krävs att den som har begått gärningen utnyttjat den andres ställning eller tillstånd. Straffet är fängelse i högst fyra år.

Till skydd för barn och ungdomar innehåller den därpå följande paragrafen, 4 §, förbud mot sexuellt umgänge i vissa beroendesituationer. I första stycket föreskrivs sålunda straff för den som har sexuellt umgänge med den som är under 18 år och som är hans avkomling eller står under hans fostran eller för vars vård eller tillsyn han har att svara på grund av myndighets beslut. Brottet benämns *sexuellt utnyttjande av underårig* och straffet är fängelse i högst fyra år. I andra stycket finns bestämmelser för grova fall, som föreligger när den som har begått gärningen handlat särskilt hänsynslöst mot den underåriga eller om brottet av annan anledning bör bedömas som grovt. Straffet för det grova brottet är fängelse i lägst två och högst åtta år.

Bestämmelserna i 5 § gäller sexuella förbindelser i situationer då det föreligger ett nära biologiskt släktskap mellan parterna. De omfattar inte annat sexuellt umgänge än samlag. Enligt första stycket straffas den som har samlag med eget barn eller dess avkomling. Straffet är fängelse i högst två år. Första stycket är subsidiärt till 4 §. Innefattar gärningen samtidigt brott enligt 4 §, skall således den bestämmelsen tillämpas och inte 5 § första stycket. I andra stycket föreskrivs straff för den som har samlag med sitt helsyskon. Straffet är fängelse i högst ett år, alltså lägre än enligt första stycket. Brotten benämns *sexuellt umgänge med avkomling* resp. *sexuellt umgänge med syskon*.

Bestämmelserna i 5 § gäller inte den som har förmåtts till gärningen genom olaga tvång eller på annat otillbörligt sätt. Föreskrift om det finns i tredje stycket.

Straff föreskrivs i 6 § för den som i annat fall än som avses i föregående bestämmelser i kapitlet har sexuellt umgänge med barn under 15 år. Straffet för detta brott, som benämns *sexuellt umgänge med barn*, är fängelse i högst

fyra år. Bestämmelsen innebär ett ovillkorligt förbud mot sexuellt umgänge med barn under den angivna åldersgränsen och således oavsett om förbindelsen skulle vara frivillig från barnets sida och oavsett om något beroende-förhållande förelagat eller inte.

Även försök till brott av det slag som nu har berörts utom gärning som avses i 5 § är belagda med straff. Detsamma gäller förberedelse och stämpling till våldtäkt, grov våldtäkt och grovt sexuellt utnyttjande av underårig. Bestämmelser om det finns i 12 §.

Övriga bestämmelser i 6 kap. berörs inte av mina förslag och någon redogörelse för bestämmelserna behövs därför inte.

Med syfte att närmare kartlägga arten och omfattningen av sexuella övergrepp mot barn i det svenska samhället anslag regeringen år 1985 medel åt ett projekt inom BRÅ som nu har avslutats. Inom projektets forskningsdel har utvecklingen och karaktären hos de sexualbrott som kommit till polisens kännedom studerats. I forskningsdelen har utgetts fem delrapporter. Den första är en kartläggning av sexualbrott mot barn utifrån kriminalstatistiken (Kansli-PM 1986:12). Den andra delrapporten utgörs av en presentation av och diskussion om några centrala teman inom forskningsområdet (BRÅ-Rapport 1989:1). I den tredje rapporten presenteras en empirisk undersökning av polisanmälda sexualbrott mot barn (BRÅ-PM 1990:3). Den fjärde delrapporten innehåller en beskrivning av de misstänkta sexualbrotten mot barn (BRÅ-Rapport 1990:6) och den sista rapporten gäller de misstänkta förövarna (BRÅ-Rapport 1991:1). Projektet har även omfattat en arbetsgrupp med representanter från socialdepartementet, RÅ, RPS, socialstyrelsen och Svenska kommunförbundet. Arbetsgruppen har gett ut rapporten När man misstänker sexualbrott mot barn (BRÅ-Rapport 1990:8). Rapporten är avsedd att kunna användas i studiefysyfte av dem, som i sitt arbete har ett ansvar för barn som utsatts för sexuella övergrepp.

3 Allmän motivering

3.1 Allmänna utgångspunkter

Som jag har nämnt tidigare genomfördes år 1984 omfattande ändringar av straffbestämmelserna om sexualbrott. Skälen till ändringarna var bl.a. att de tidigare bestämmelserna ansågs präglade av en äldre tids moralföreställningar i sexuella frågor och att bestämmelsernas utformning till en del präglades av en diskriminerande kvinnosyn. Ett annat skäl var att den moderna sociologiska och kriminologiska forskningen på området som bl.a. belyst omfattningen och skadeverkningarna av vissa sexualbrott ansågs motivera ändringar av bestämmelserna.

Ett grundläggande syfte bakom de nu gällande reglerna om sexualbrott är att skydda barn och ungdomar mot att bli utnyttjade i sexuella sammanhang.

Särskilt när det gäller barn i de lägre åldrarna kan vissa handlingar, såsom samlag, medföra rent fysiska skador. Att i unga år förmås till sexuellt umgänge med en vuxen person kan emellertid också innebära betydande

risker för bestående psykiska men. Det kan få till följd att den unges normala relationer till vuxna personer blir störda. Det kan också medföra att det blir svårt för den unge att senare i livet ha normala sexuella relationer.

Det är självklart att samhället måste skydda barn och ungdomar mot sexuella övergrepp både när den andra parten använt våld eller tvång av något slag och i andra fall. Situationen kan vara den att den unge förmås till sexuell umgänge utan att direkt fysiskt eller psykiskt tvång används. Det kan vara fråga om övertalning eller annat utnyttjade av det överläge som en vuxen person har i förhållande till barn och ungdomar. Det förhållandet att barn och ungdomar behöver ett väsentligt större skydd än vuxna är också något som har beaktats i de gällande bestämmelserna genom att samhället har ställt upp straffrättsliga regler till skydd för de unga även i situationer där våld eller tvång inte förekommit.

Som har berörts i departementspromemorian (s. 15 f.) har sexuella övergrepp mot barn uppmärksamrats allt mer i både nationella och internationella sammanhang under senare tid. Antalet polisanmälningar av sexualbrott mot barn har ökat markant. Enligt tillgängliga uppgifter har brottet riktats mot ett barn under 15 år i 65 % av antalet anmälda fall av sexuell tvång, sexuell utnyttjande, sexuell utnyttjande av underårig och sexuell umgänge med barn. Av alla anmälda sexualbrott gäller mer än 30 % brott mot barn under 15 år.

Mörkertalet i fråga om sexualbrott är av allt att döma ganska betydande och det kan inte tas för givet att ökningen av antalet anmälningar motsvaras av en faktisk ökning av antalet begångna brott. Anmälningfrekvensen kan hänga samman med den allt större öppenheten i fråga om sexualbrott och med den allmänna synen på sexuella övergrepp mot barn. Sammantaget är emellertid bilden när det gäller dessa brott, enligt min mening, sådan att det finns anledning att i den straffrättsliga lagstiftningen ytterligare markera allvaret i dem.

Enligt de allmänna reglerna för straffmätning och påföljdsval skall vid bedömningen av ett brotts straffvärde särskilt beaktas om gärningen begåtts mot någon i särskilt skyddslös ställning, t.ex. barn och handikappade (29 kap. 2 § 3 BrB). Samma synsätt måste naturligtvis vara vägledande när det gäller att bedöma om en gärning bör hänföras till den grova graden vid gradindelade brott. I fråga om sexualbrotten finns det, enligt min mening, anledning att i lagtexten framhålla allvaret i att brottet riktats mot ett barn när det gäller våldtäkt och sexuell utnyttjande av underårig.

I samband med denna fråga bör även övervägas om det finns anledning att i lagtext markera vissa andra omständigheter som bör beaktas vid bedömningen av om ett brott är att anse som grovt. Vad gäller brottet sexuell utnyttjande har justitieutskottet i det betänkande som nämnts i avsnitt 1 tagit upp en sådan fråga. Jag kommer att närmare redogöra för mina egna ställningstaganden i anslutning till de olika sexualbrott som jag kommer att ta upp nu.

När det gäller sexuell utnyttjande finns det vidare, enligt min mening, ett behov av att ändra rekvisiten i ett visst hänseende. Som justitieutskottet har

framhållit bör även regleringen av sexuellt umgänge med syskon ändras. Även dessa frågor kommer jag att behandla i det följande.

Jag kommer att i avsnitt 3.2 behandla de ändringar som jag anser bör göras beträffande våldtäktsbrottet. I avsnitt 3.3 tar jag upp mitt förslag till ändring av bestämmelsen om sexuellt utnyttjande av underårig och i avsnitt 3.4 mitt förslag om gradindelning av brotten sexuellt tvång och sexuellt utnyttjande. Vad gäller sexuellt utnyttjande tar jag i avsnitt 3.5 upp ett förslag om ändring av gärningsbeskrivningen. I avsnitt 3.6 behandlar jag den av riksdagen aktualiserade frågan om förhållandet mellan brotten sexuellt umgänge med syskon och sexuellt umgänge med barn.

3.2 Våldtäkt

Mitt förslag: Vid bedömning av om ett våldtäktsbrott är grovt skall, förutom omständigheter som redan nu finns angivna i straffbestämmelsen, enligt lagtexten särskilt beaktas om den som har begått gärningen i övrigt med hänsyn till tillvägagångssättet eller offrets låga ålder eller annars visat särskild hänsynslöshet eller råhet.

Förslaget i departementspromemorian överensstämmer i sak med mitt förslag.

Remissinstanserna: Majoriteten av remissinstanserna tillstyrker förslaget. Flera remissinstanser har dock synpunkter på straffskalorna och på påföljdsfrågor. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* och *överåklagaren vid regionåklagarmyndigheten i Karlstad* avstyrker förslaget. *Rikspolisstyrelsen* och *överåklagaren i Vänersborg* ifrågasätter behovet av de föreslagna lagändringarna.

Juridiska fakultetsstyrelsen vid Uppsala universitet har en lagteknisk synpunkt på beskrivningen av det våld som krävs för ansvar för våldtäkt.

Skälen för mitt förslag: Enligt den nuvarande lydelsen av bestämmelsen i 6 kap. 1 § BrB om våldtäkt skall vid bedömningen av om brottet är grovt särskilt beaktas om våldet varit livsfarligt eller om den som har begått gärningen tillfogat allvarlig skada eller allvarlig sjukdom eller annars visat särskild råhet.

Som jag skall redogöra närmare för i det följande anser jag att denna exemplifiering av omständigheter som skall beaktas när det avgörs om ett våldtäktsbrott skall anses som grovt bör byggas ut.

I likhet med vad som föreslagits i promemorian anser jag att en av de omständigheter som särskilt bör lyftas fram är om brottet har förövats mot ett barn.

Det har från vissa remissinstanser invänts att det inte finns något behov av att i lagtexten ange offrets låga ålder som ett rekvisit för grovt brott med hänsyn till de allmänna bestämmelserna i 29 kap. 2 § BrB. Enligt dessa regler skall ju vid bedömningen av ett brotts straffvärde beaktas om brottet

har förövats mot någon i särskilt skyddslös ställning, t.ex. barn och handikappade.

Lagrådet har i denna fråga anfört liknande synpunkter. *Lagrådet* har också framfört att det finns en risk att den föreslagna ändringen kan medföra att domstolen i allt för hög grad beaktar åldersfaktorn på bekostnad av en mer övergripande bedömning av samtliga omständigheter i målet. Bl.a. mot denna bakgrund har *lagrådet*, utan att avstyrka förslaget, ifrågasatt behovet och lämpligheten av att i den aktuella lagtexten särskilt ange att offrets låga ålder skall utgöra en försvårande omständighet.

För egen del har jag förståelse för de synpunkter som *lagrådet* framfört men jag anser inte att de väger så tungt att det finns anledning att gå ifrån det i *lagrådsremissen* framlagda förslaget. Som *lagrådet* har framhållit skall domstolen enligt bestämmelserna i 29 kap. BrB som försvårande omständighet bl.a. särskilt beakta om den tilltalade utnyttjat någon annans skyddslösa ställning eller särskilda svårigheter att värja sig. Här ligger naturligtvis också att domstolen skall beakta om den tilltalade utnyttjat att den brottet riktat sig mot haft en låg ålder. Det bör emellertid framhållas att bestämmelserna i 29 kap. i princip tar sikte på alla former av brott. Omständigheter av det slag som behandlas där kan emellertid göra sig gällande med särskild styrka beträffande vissa brott. Det är därför långt ifrån ovanligt att omständigheter som i och för sig faller under bestämmelserna i 29 kap. också nämns som exempel på förhållanden som skall beaktas vid bedömningen av om ett brott av ett visst slag är att anse som grovt. När det gäller offrets låga ålder anser jag för min del att det finns goda skäl för en sådan ordning beträffande nu aktuella brott.

Som jag tidigare har berört är nämligen sexualbrott en typ av brott som ofta riktar sig mot barn. Samtidigt bygger vår lagstiftning på att det finns ett särskilt behov av att bereda barn skydd mot olika former av sexuella övergrepp eller utnyttjanden. Detta framgår bl.a. av att alla former av sexuellt umgänge med någon som är under 15 år är straffbelagda, även om något tvång överhuvudtaget inte förekommit. Desto allvarligare är det självfallet när den som har begått gärningen inte endast utsatt ett barn för ett samlag eller någon annan jämförbar handling utan dessutom utövat våld eller hot för att nå sitt syfte.

En gärning av den arten uppfattas säkerligen av de flesta människor som synnerligen allvarlig, även om våldsinslaget sett isolerat inte kan karaktäriseras som grovt. Att den som har begått gärningen inte behövt tillgripa allvarligare våld kan ju för övrigt ha berott på att barnet inte haft någon möjlighet att göra fysiskt motstånd.

Inte mindre allvarliga framstår fall där den som har begått gärningen i stället för att tillgripa våld eller hot försatt barnet i ett hjälplöst tillstånd genom att t.ex. ge det alkohol eller narkotika.

På grund av det särskilda skydd som barn bör ha mot sexuella övergrepp bör, enligt min mening, detta betraktelsesätt komma till direkt uttryck i lagtexten. Jag ser det som viktigt att offrets låga ålder anges i exemplifieringen av särskilt kvalificerande omständigheter och inte endast tolkningsvis anses falla under det allmänna uttrycket råhet som finns i den nu gällande

lydelsen av bestämmelsen om grov våldtäkt. För egen del är jag också övertygad om att domstolarna även med en på detta sätt ändrad lagstiftning inte kommer att överbetona åldersfaktorns betydelse utan i likhet med vad som också förutsätts vid andra gradindelade brott bedöma frågan om brottet bör anses som grovt utifrån samtliga omständigheter. Lagtexten är också så utformad att detta skall klart framgå av den.

Jag vill framhålla att avsikten med mitt förslag inte är att skapa någon bestämd åldersgräns under vilken brottet alltid skulle vara att bedöma som grovt. Som *lagrådet* har påpekat är det knappast möjligt att ange en fast gräns för de fall då offrets låga ålder skall utgöra en försvarande omständighet. Lagrådet har emellertid i sitt yttrande framhållit att "låg ålder" är ett vagt begrepp och att det i 6 kap. redan finns två åldersgränser; i 4 § arton år och i nuvarande 6 § femton år. Dessa båda gränser avspeglas i brottsrubriceringarna såsom "underårig" resp. "barn". Enligt lagrådet kan ett införande av begreppet låg ålder skapa en osäkerhet om till vilken i kapitlet angiven åldersgräns offrets ålder skall relateras för att betraktas som låg.

Med anledning av vad lagrådet har anfört vill jag för egen del framhålla att avsikten med att särskilt nämna offrets låga ålder som exempel på en kvalificerande omständighet är att ge uttryck för det särskilda skydd som mindre barn bör ha mot sexuella övergrepp. Allmänt sett bör offrets ålder således vid bedömningen tillmätas större betydelse ju lägre den är. Detta utesluter självfallet inte att det, bl.a. med hänsyn till offrets personliga omständigheter, kan finnas anledning att bedöma även övergrepp mot äldre barn som grova. Det bör härvid beaktas, vilket också påpekats av flera remissinstanser, att de risker för bestående men som ett sexuellt övergrepp mot barn innebär inte är direkt relaterade till åldern utan att de också hänger samman med barnets personliga och sociala mognad.

Jag vill i det här sammanhanget ta upp även en annan fråga som har att göra med rekvisiten för grov våldtäkt.

De nu gällande kriterierna för när en våldtäkt skall bedömas som grov stämmer nära överens med motsvarande kriterier för när en misshandel är att bedöma som grov. I likhet med vad som gäller vid misshandel är de exempel på omständigheter som särskilt skall beaktas inriktade i första hand på gärningens farlighet och konkreta skadeverkningar. Vid sidan av dessa kriterier nämns i bestämmelsen om grov våldtäkt att den som har begått gärningen "visat särskild råhet". Motsvarande kriterium för grov misshandel är att gärningsmannen visat "särskild hänsynslöshet eller råhet". Det finns även vissa andra skillnader som här berörs i promemorian (s. 25 f.). Jag finner inte skäl att ta upp dessa i detta sammanhang utan den skillnad som jag vill peka på är alltså att uttrycket "hänsynslöshet" inte har tagits med i bestämmelsen om grov våldtäkt. Några speciella skäl för det har inte angetts i förarbetena. Avsikten torde dock inte ha varit att markera att vissa typer av omständigheter, som kan vara av betydelse för bedömningen av om ett misshandelsbrott är att anse som grovt, inte bör tillmätas motsvarande betydelse när det gäller att bedöma om ett våldtäktsbrott är grovt. Jag anser att det är lämpligt att undanröja risken för eventuella missförstånd på denna punkt genom att uttrycket "hänsynslöshet" förs in i lagtexten.

Den närmare anknytning till bestämmelsen om grov misshandel som jag alltså föreslår innebär att det kan vinnas viss vägledning för tillämpningen av bestämmelsen om grov våldtäkt i förarbetena till bestämmelsen om grov misshandel (jfr prop. 1987/88:14 s. 3 f.). Sålunda torde det, som också framhålls i promemorian, exempelvis ofta finnas anledning att uppfatta *upprepede* eller långdragna övergrepp, oberoende av det våld eller hot som använts, som så brutala att de måste anses vara utslag av en sådan hänsynslöshet och råhet som går klart utöver vad som kännetecknar våldtäktsbrotten i allmänhet. Detsamma gäller vissa andra situationer då den som har begått gärningen gått till väga på ett särskilt hänsynslöst sätt, t.ex. när offret är invalid eller i annat fall befinner sig i ett särskilt utsatt läge. Hit hör naturligtvis också den typ av s.k. gruppvåldtäkter, där offret måste uppfatta situationen som utomordentligt skrämmande och förenad med total hjälplöshet. Ett sådant övergrepp är en ytterst allvarlig integritetskränkning, även om det inte förekommit någon allvarligare misshandel eller inslag av direkt förnedrande behandling utöver det som övergreppet i sig innebär.

För att än tydligare markera att omständigheter av det nu berörda slaget skall beaktas vid bedömningen av brottets grovhet är det enligt min mening lämpligt att, i linje med vad som föreslagits i promemorian, tillvägagångssättet särskilt nämns som en omständighet som skall beaktas vid bedömningen av om den som har begått gärningen visat särskild hänsynslöshet eller råhet. Under detta uttryck kan, förutom sådana omständigheter som jag nyss har berört, även hänföras exempelvis sadistiska inslag i samband med övergreppet eller grovt förnedrande handlingar oberoende av om dessa varit särskilt farliga eller medfört allvarliga skador.

3.3 Sexuellt utnyttjande av underårig

Mitt förslag: I bestämmelsen om grovt sexuellt utnyttjande av underårig förs in att den underåriges låga ålder är en omständighet som skall beaktas särskilt.

Förslaget i departementspromemorian överensstämmer i sak med mitt förslag.

Remissinstanserna: Flertalet remissinstanser tillstyrker förslaget. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* anser dock, liksom beträffande våldtäktsbrottet, att det inte föreligger något behov av det föreslagna tillägget. Enligt hovrätten framstår det också som egenartat att i en bestämmelse som avser skydd för underåriga särskilt nämna offrets låga ålder som en försvårande omständighet. *Göteborgs tingsrätt* ställer sig av liknande skäl tveksam till förslaget. Tingsrätten anser också att det finns risk för att låg ålder slentrianmässigt kommer att medföra att brottet bedöms som grovt.

Skälen för mitt förslag: På samma sätt som i fråga om grov våldtäkt anser jag att det finns anledning att direkt i straffbestämmelsen markera att låg ålder bör vara en av de omständigheter som är av betydelse vid bedöm-

ningen av om ett sexuellt utnyttjande av underårig skall hänföras till den grova graden. Det kan i och för sig, vilket också hovrätten över Skåne och Blekinge har gjort, mot detta naturligtvis invändas att bestämmelsen i 4 § är till för att skydda just underåriga och att offrets ålder redan på grund av detta är ett självklart försvårande moment. Mot detta vill jag dock invända att den ålderskategori som bestämmelsen tar sikte på är ganska vid och att det normalt finns anledning att se betydligt allvarigare på brottet om offret är ett litet barn än om det är en person som befinner sig nära 18-årsgränsen. Ett litet barn befinner sig i en särskilt utsatt position och är i allmänhet på ett helt annat sätt ur stånd att värja sig. Jag anser därför att offrets ålder uttryckligen bör nämnas som en omständighet av betydelse för bedömningen av om brottet är grovt eller inte.

Jag vill betona att vad jag nu har sagt uteslutande gäller den betydelse som offrets ålder i allmänhet bör tillmätas för bedömningen. Det bör således strykas under att det inte är uteslutet att ett brott mot ett mindre barn med hänsyn till övriga omständigheter inte bör bedömas som grovt liksom att det i fall som gäller ungdomar i övre delen av ålderssektorn självfallet kan förekomma inslag som gör att brottet bör bedömas som grovt.

Jag vill i detta sammanhang också framhålla att brottet sexuellt utnyttjande av underårig, i motsats till våldtäkt, omfattar också sexualhandlingar av mindre kvalificerat slag än samlag och därmed jämförliga handlingar samt att en gärning är straffbar även om något våld eller hot inte har förekommit. I fråga om vilken betydelse barnets ålder har för bedömningen av brottets svårhetsgrad är det därför naturligt att det vid sexuellt utnyttjande av underårig måste finnas ett större utrymme för att ta hänsyn till övriga omständigheter än när det gäller våldtäkt. Barnets ålder kan med andra ord inte alltid tillmätas samma betydelse för bedömningen som i fråga om våldtäkt.

Lagrådet har när det gäller förslaget om grovt sexuellt utnyttjande av underårig hänvisat till vad man anfört i anslutning till grov våldtäkt. Beträffande dessa synpunkter och mina egna ställningstaganden i anslutning därtill hänvisar jag till vad jag anfört i avsnitt 3.2.

Mitt förslag: Bestämmelserna om sexuellt tvång och sexuellt utnyttjande delas in i två brottsgrader, sexuellt tvång och grovt sexuellt tvång resp. sexuellt utnyttjande och grovt sexuellt utnyttjande. Den grövre graden avser fall där den som har begått gärningen visat särskild hänsynslöshet eller där brottet annars är att anse som grovt.

Straffskalan för sexuellt tvång och sexuellt utnyttjande skall vara fängelse i högst två år och för grovt sexuellt tvång resp. grovt sexuellt utnyttjande fängelse i lägst sex månader och högst fyra år.

Departementspromemorians förslag överensstämmer med mitt förslag.

Remissinstanserna: Förslaget har tillstyrkts eller lämnats utan erinran av de flesta remissinstanserna men har föranlett vissa invändningar från en del av dessa. En synpunkt som framförs av bl.a. *RA, överåklagaren i Göteborg, skolöverstyrelsen, Alla kvinnors hus* och *Fredrika Bremer-Förbundet* är att offrets låga ålder bör anges som en omständighet som gör att brottet bör bedömas som grovt. Den föreslagna straffskalan för grovt brott får också viss kritik, bl.a. av *RA, överåklagaren i Vänersborg, Föreningen Sveriges åklagare, Föreningen Sveriges socialchefer, ROKS* och *Alla kvinnors hus*.

RFSU förordrar att våldtäktsbrottet utvidgas till att gälla även situationer när gärningsmannen har utnyttjat offrets vanmakt eller hjälplösa tillstånd.

Skälen för mitt förslag: I justitieutskottets betänkande JuU 1986/87:3 (s.10) redogörs för ett rättsfall angående gränsdragningen mellan våldtäkt och sexuellt utnyttjande. Det gäller ett uppmärksammat fall där fem ungdomar dömdes för sexuellt utnyttjande bestående i att de på en campingplats förgripit sig på en 17-årig flicka, som var så berusad att hon inte var medveten om händelseförloppet. Pojkarna hade samlag och annat sexuellt umgänge med henne. Omständigheterna i detta mål illustrerar tydligt att en handling som innefattar sexuellt utnyttjande enligt 3 § kan utgöra ett mycket allvarligt övergrepp. Jag delar dock den uppfattning som justitieutskottet redovisat i betänkandet, nämligen att ett sexuellt övergrepp utan inslag av våld, hot eller dylikt, mot en person som i och för sig är värnlös inte bör kallas för våldtäkt. Som justitieutskottet har framhållit i betänkandet och som också framhållits av flera remissinstanser såväl i utskottsärendet som i detta ärende kan det däremot i vissa fall förekomma inslag som gör att ett sexuellt utnyttjande ter sig lika straffvärt som våldtäkt.

Jag delar mot den bakgrunden uppfattningen att det finns skäl att markera allvaret i vissa av de gärningar som avses med bestämmelsen genom att införa en särskild bestämmelse om ett grovt brott med en särskild straffskala. Detta bör i enlighet med promemoriaförslaget ske på det sättet att straffskalan delas upp i två skalor, en för normalbrottet och en annan för grova fall.

Vad gäller frågan om huruvida en gradindelning också bör innebära att straffmaximum för sexuellt utnyttjande höjs redovisas i departementspromemorian (s. 34 f.) olika skäl mot en sådan ändring.

Jag delar den uppfattning som framförs i promemorian både vad gäller att en isolerad revidering av straffmaximum för sexuellt utnyttjande skulle rubba den nuvarande systematiken i 6 kap. och att, om en mer omfattande ändring av sexualbrottens straffvärde bör göras, det bör ske i ett bredare sammanhang.

Såsom också har skett i departementspromemorian vill jag vidare peka på reglema om brottskonkurrens i detta sammanhang. För sexuellt utnyttjande i förening med misshandel eller i förening med vållande till kroppsskada kan, om sistnämnda brott är grovt, dömas till ett lika strängt straff som för våldtäkt. Är misshandeln grov, kan straffet bli ännu högre. Gällande bestämmelser torde således tillåta att man i det särskilda fallet kan bestämma en påföljd som framstår som rimlig med hänsyn till gärningens samlade straffvärde.

Med hänsyn till dessa omständigheter anser jag att maximistrafet inte bör skärpas utan att en gradindelning, åtminstone för närvarande, innebär en tillräcklig markering av att vissa av de gärningar som avses med sexuellt utnyttjande bör ses som särskilt allvarliga. Den nu gällande straffskalan, fängelse i högst fyra år, bör i likhet med vad som föreslagits i departementspromemorian delas upp på två brottsgrader genom att för normalgraden av brottet föreskrivs fängelse i högst två år och för det grova brottet fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. Det har visserligen från vissa remissinstanser invänts att minimistrafet för det grova brottet borde vara högre och jag kan ha förståelse för den synpunkten. Men mot bakgrund av att det vid övriga brottsbalksbrott inte förekommer högre minimistraff än sex månader, om inte maximistrafet är väsentligt högre än fyra år, anser jag att det inte är lämpligt att här föreslå ett högre minimistraff.

Den föreslagna uppdelningen av straffskalan medför visserligen den skillnaden i förhållande till vad som nu gäller att det för gärningar som inte bedöms som grova saknas möjlighet att döma till strängare straff än fängelse i högst två år. Jag delar dock den uppfattning som framförts i promemorian att den skalan bör vara tillräcklig för fall där inga försvårande omständigheter föreligger.

En fördel med den uppdelning som jag föreslår är att brottet kan ges en mer adekvat beteckning – grovt sexuellt utnyttjande – i situationer då det framstår som särskilt allvarligt. Det torde nämligen vara svårt att finna en samlande beteckning som bättre än sexuellt utnyttjande beskriver de gärningar som omfattas av 3 §. Sådana beteckningar som sexuell kränkning eller sexuell övergrepp är för allmänna och den gamla benämningen, frihetskränkande otukt, ter sig inte lämplig.

Sedan gammalt har förfaranden som innefattar sexuell utnyttjande från straffvärdesynpunkt behandlats som likvärdiga med förfaranden som innefattar sexuell tvång. Redan av principiella skäl bör därför en motsvarande uppdelning av straffskalan ske också i fråga om sexuell tvång. De omstän-

digheter som motiverar en gradindelning när det gäller sexuellt utnyttjande har betydelse även beträffande sexuellt tvång.

Ett antal remissinstanser har förordat att offrets låga ålder, på samma sätt som föreslås beträffande grov våldtäkt, skall anges i lagtexten som en omständighet som gör att ett sexuellt tvång eller ett sexuellt utnyttjande skall bedömas som grovt. Även *lagrådet* har, närmast som en bakgrund till sitt resonemang angående lämpligheten att ange offrets låga ålder som en kvalificerande omständighet vid våldtäkt, gett uttryck för uppfattningen att det framstår som inkonsekvent och skapar oklarhet att offrets låga ålder inte anges i de föreslagna bestämmelserna om grovt sexuellt tvång och grovt sexuellt utnyttjande.

Jag har för egen del en viss förståelse för såväl remissinstansernas som lagrådets synpunkter. Jag vill emellertid framhålla att medan minimum för de grova formerna av våldtäkt och sexuellt utnyttjande av underårig ligger på fyra resp. två års fängelse så är enligt förslaget minimum för de grova formerna av sexuellt tvång och sexuellt utnyttjande sex månaders fängelse. Det är enligt min mening naturligt att lagstiftaren visar större återhållsamhet med att genom särskilda föreskrifter i lagtexten ge ledning för bedömningen av om brottet är grovt vid ett sådant lägre straffminimum. Detta gäller särskilt som sexuellt tvång och sexuellt utnyttjande endast svarar för en mer obetydlig del av såväl sexualbrott mot barn som anmäls till polisen som de som föranleder en fällande dom (jfr BRÅ-rapporterna 1990:6 s. 74 och 1991:1 s. 57). Sammantaget anser jag därför att det i varje fall i detta sammanhang inte finns tillräckliga skäl för att uttryckligen ange att offrets låga ålder särskilt skall beaktas vid bedömningen av om brottet är grovt. Även om så inte sker står det givetvis klart att detta är en av flera olika slags omständigheter som kan föranleda att ett brott bör bedömas som grovt.

3.5 Straffansvar för sexuellt utnyttjande i vissa fall

Mitt förslag: Straffansvar föreskrivs för den som har sexuellt umgänge med en person genom att otillbörligt utnyttja att denne lider av en psykisk störning.

Detsamma skall gälla om offret befinner sig i vanmakt eller annat hjälplöst tillstånd.

Departementspromemorians förslag överensstämmer i sina huvuddrag med mitt förslag.

Remissinstanserna: Förslaget tillstyrks av flertalet remissinstanser. Endast *hovrätten över Skåne och Blekinge* kan sägas avstyrka förslaget i denna del. *RFSU* anser att sexuella utnyttjanden som sker genom att någons vanmakt eller hjälplösa tillstånd utnyttjas skall bedömas som våldtäkt.

Skälen för mitt förslag: I den gällande lydelsen av bestämmelsen om sexuellt utnyttjande föreskrivs straffansvar för bl.a. den som förmår annan till sexuellt umgänge genom att otillbörligt utnyttja att han eller hon är psy-

kiskt sjuk eller psykiskt utvecklingsstörd. Högsta domstolen har i en dom (NJA 1988 s. 279) som redovisas i promemorian (s. 39) funnit att uttrycket "förmå" i straffbestämmelsen med hänsyn till legalitetsprincipen inte kan ges annan innebörd än att för straffbarhet krävs att gärningsmannen åtminstone på något sätt varit aktiv, fysiskt eller psykiskt, för att det sexuella umgänget skall bli av.

De nuvarande straffbestämmelserna om sexuellt utnyttjande och sexuellt tvång motsvarades före 1984 års lagstiftning av bestämmelsen om frihetskränkande otukt i dåvarande 2 §. I den bestämmelsen krävdes för straffansvar i det nu aktuella avseendet att gärningsmannen utövade könsligt umgänge med någon under otillbörligt utnyttjande av bl.a. att den andre var sinnessjuk eller sinnesslö. Detta motsvaras nu i 3 § av kravet på att vederbörande skall ha förmått den andre till det sexuella umgänget. I förarbetena till nuvarande 2 och 3 §§ uttalades att endast språkliga förändringar gjorts i förhållande till den tidigare lydelsen av 2 § och att kriminaliseringens räckvidd i princip var densamma som tidigare (prop. 1983/84:105 s. 52).

För straffansvar enligt bestämmelsen om frihetskränkande otukt i de situationer som avses i nuvarande 3 § krävdes alltså att gärningsmannen utnyttjat offrets vanmaktstillstånd eller psykiska rubbning. I det sistnämnda fallet innebar enligt förarbetena utnyttjandet ett krav på orsakssamband mellan den psykiska avvikelserna och offrets deltagande i gärningen. Dessutom krävdes att utnyttjandet vid en objektiv bedömning framstod som otillbörligt. Däremot framgår inte att det dessutom skulle fordras att gärningsmannen varit aktiv genom övertalning eller liknande. Rent språkligt förefaller detta inte heller kunna inläsas i uttrycket "övar sexuellt umgänge". I praxis torde inte heller ett sådant krav ha upprätthållits.

Min slutsats av detta blir att ändringen år 1984 torde ha inneburit en begränsning av det straffbara området på ett sätt som egentligen inte varit avsett.

Frågan är då om det finns skäl att följa det förslag som finns i promemorian. Som jag har berört anser flertalet remissinstanser att förslaget är väl motiverat. Hovrätten över Skåne och Blekinge avstyrker dock förslaget och anser att paragrafen blir lösligare och öppnar dörren för ett tyckande som lätt blir moraliserande. Enligt hovrätten bör situationer som i 1988 års rättsfall inte föranleda straffrättsliga utan arbetsrättsliga reaktioner.

Under arbetet med 1984 års lagstiftning framhölls att inställningen till sexualiteten hos psykiskt sjuka och utvecklingsstörda förändrats på senare tid. Samhällets strävan var numera att så långt som möjligt skapa normala livsbetingelser för dessa. Utvecklingen hade medfört bl.a. att yttringar av deras sexualdrift accepterades på ett helt annat sätt än tidigare. I förarbetena underströks också att psykiskt sjuka och psykiskt utvecklingsstörda borde ha rätt till ett sexualliv på samma sätt som andra människor. Samtidigt framhölls att man måste räkna med att det fanns fall då dessa hade svårigheter att värja sin sexuella och personliga integritet och att det i sådana situationer då klara övergrepp hade skett var nödvändigt att kunna ingripa till deras skydd (SOU 1982:61 s. 103 och prop. 1983/84:105 s. 26). Enligt min

mening har den uppfattning om psykiskt störda personers sexualitet som ligger till grund för dessa uttalanden inte förlorat sin aktualitet.

I de situationer som det här är fråga om torde det i de allra flesta fallen förekomma någon form av sådan aktivitet som innefattas i ordet "förmå" från den med vilken den som lider av en psykisk störning har sexuellt umgänge. Även om något slag av påverkan krävs, betyder "förmå" i detta sammanhang inte att den som har begått gärningen behöver övervinna ett motstånd från den andres sida. Rent allmänt kan sägas att den med vilken den som lider av en psykisk störning har sexuellt umgänge i varje fall på något sätt ofta har varit aktiv för att detta skulle bli av. Ibland kan det dock, som framgår av högsta domstolens avgörande, uppstå tvekan om denne verkligen "förmår" den andre till det sexuella umgänget.

Min inställning är att det även i de fall då den som lider av en psykisk störning tar initiativet till umgänget kan tänkas förekomma fall som ter sig otillbörliga och straffvärda. Det finns enligt min mening, och detta stöds av ett stort antal remissinstanser, anledning att se särskilt allvarligt just på de fall då det förekommer sexuellt umgänge mellan anställda och patienter vid sjukhus eller andra vårdinrättningar. I sådana fall finns det klara risker för vad som måste betecknas som ett otillbörligt utnyttjande. Även andra fall kan tänkas, t.ex. om offret under inflytande av sin störning är sexuellt aktiv på ett sätt som inte skulle ha skett om han eller hon varit frisk. Många remissinstanser, bl.a. statens handikappråd, skolöverstyrelsen och Föreningen Sveriges socialchefer, pekar också på det beroendeförhållande som ofta föreligger mellan patient och vårdare, även i de fall då personer som lider av en psykisk störning inte vistas på institution utan bor ute i samhället och i det dagliga livet är beroende av andras assistans och service.

Den begränsning av straffbarheten genom kravet på att gärningsmannen skall "förmå" den andre till umgänget som nu gäller i de situationer jag har berört framstår som alltför långtgående och mindre lämplig. Det bör vara tillräckligt att det – i enlighet med vad som gällde före år 1984 – för straffansvar uppställs villkoret att gärningsmannens handlande framstår som ett otillbörligt utnyttjande.

3.6 Sexuellt umgänge med syskon och sexuell umgänge med barn

Mitt förslag: För att det inte för vissa sexualbrott mot den som är under 15 år skall vara föreskrivet lägre straff om offret är ett helsyskon med den som begått gärningen än om sådant släktskap inte föreligger skall bestämmelserna om sexuell umgänge med avkomling och sexuell umgänge med syskon byta plats med bestämmelsen om sexuell umgänge med barn.

Departementspromemorians förslag överensstämmer med mitt förslag.

Remissinstanserna: De flesta remissinstanser som yttrat sig i frågan har godtagit den lagtekniska lösning som förordas i promemorian. Endast ett fåtal har dock berört frågan särskilt. *Överåklagaren i Karlstad* föredrar en annan lagteknisk lösning än den som föreslagits i departementspromemorian. *Föreningen Sveriges åklagare* och *Föreningen Sveriges polischefer* tar upp frågan om att införa en grov grad av brottet sexuellt umgänge med barn. RFSL anser att bestämmelserna om sexuellt umgänge med syskon och sexuellt umgänge med avkomling bör upphävas.

Skälen för mitt förslag: Som jag har nämnt i avsnitt 1 har riksdagen uppmärksammat att den nuvarande utformningen av bestämmelserna om sexuellt umgänge med syskon och sexuellt umgänge med barn innebär att en lägre straffskala gäller om någon har sexuellt umgänge med sitt syskon som är under 15 år än om han har sådant umgänge med annat barn under 15 år.

Jag delar den uppfattning som framförs i departementspromemorian att detta varken torde ha varit lagstiftarens avsikt eller är motiverat från saklig synpunkt. Den sannolika förklaringen till att regleringen fått den nuvarande utformningen finns redovisad i departementspromemorian (s. 45 f.).

I promemorian (s. 46 f.) diskuteras olika tänkbara lagtekniska lösningar på problemet utifrån fyra alternativ som redovisades av juridiska fakultetsnämnden vid Uppsala universitet under den remissbehandling som gjordes av utskottet. I promemorian förordas den lösning som innebär att bestämmelserna i 5 och 6 §§ byter plats.

RFSL har föreslagit den lösningen att straffbestämmelsen om sexuellt umgänge med avkomling och sexuellt umgänge med syskon skall upphävas. En sådan lösning skulle visserligen medföra att sexuellt umgänge med ett syskon som är under 15 år skulle bestraffas som sexuellt umgänge med barn. Men den skulle också innebära en avkriminalisering av sådana övriga sexuella förbindelser som avses i bestämmelsen. Jag vill här peka på att denna fråga diskuterades i lagstiftningsärendet år 1984. Departementschefen fann då skäl att behålla kriminaliseringen (prop. 1983/84:105 s. 33). Jag finner inte anledning att nu frångå denna bedömning och jag anser därför att den av RFSL förordade lösningen inte bör väljas.

För egen del vill jag i stället ansluta mig till den lösning som har valts i promemorian. Även om en sådan förändring av paragrafföljden innebär att ändringar måste göras i brottsstatistiken, förefaller den lösningen vara den lämpligaste av de alternativ som fakultetsnämnden förde fram. Jag kan inte heller se att andra bättre alternativ finns.

Som har uppmärksamrats i departementspromemorian kan emellertid den lösningen ge upphov till oklarheter om hur sådana fall skall bedömas när det föreligger samtidig överträdelse av 5 § och 6 §. Systematiken i 6 kap. innebär, till skillnad från vad som gällde före 1984 års lagstiftning, att en straffbar handling i regel är hänförlig endast under en straffbestämmelse. Detta system bör så långt det är möjligt behållas. Jag föreslår därför att det i bestämmelsen om sexuellt umgänge med syskon införs en föreskrift om att bestämmelsen skall tillämpas endast om handlingen inte är straffbelagd enligt tidigare paragrafer i kapitlet.

För tydlighets skull bör, i likhet med vad som föreslås i promemorian, motsvarande ändring ske i fråga om straffbestämmelsen om sexuellt umgänge med avkomling i paragrafens första stycke.

Vissa remissinstanser har förordat att det införs ett grovt brott i straffbestämmelsen om sexuellt umgänge med barn. För egen del anser jag inte att det, i varje fall med det nuvarande beredningsunderlaget, finns skäl att föreslå en sådan ändring.

4 Upprättade lagförslag

I enlighet med vad jag nu anfört har inom justitiedepartementet upprättats förslag till lag om ändring i brottsbalken.

5 Specialmotivering

Förslag till lag om ändring i brottsbalken

6 kap. 1 §

Den som tvingar annan till samlag eller därmed jämförligt sexuellt umgänge genom våld eller genom hot som innebär eller för den hotade framstår som trängande fara, döms för v å l d t ä k t till fängelse, lägst två och högst sex år. Lika med våld anses att försätta någon i vanmakt eller annat sådant tillstånd.

Är brottet med hänsyn till våldets eller hotets art och omständigheterna i övrigt att anse som mindre allvarligt, döms till fängelse i högst fyra år.

Är brottet grovt, döms för g r o v v å l d t ä k t till fängelse, lägst fyra och högst tio år. Vid bedömande av om brottet är grovt skall särskilt beaktas, om våldet var livsfarligt eller om den som har begått gärningen tillfogat allvarlig skada eller allvarlig sjukdom eller, med hänsyn till tillvägagångssättet eller offrets låga ålder eller annars, visat särskild hänsynslöshet eller råhet.

I paragrafens tredje stycket har förts in ytterligare omständigheter som skall särskilt beaktas vid bedömande av om ett våldtäktsbrott är grovt. Dessutom har bestämmelsen anpassats närmare till utformningen av straffbestämmelsen i 3 kap. 6 § BrB om grov misshandel. Ändringarna innebär att det, vid sidan av de omständigheter som redan tidigare fanns angivna, skall särskilt beaktas om den som har begått gärningen, med hänsyn till tillvägagångssättet eller offrets låga ålder eller annars, visat särskild hänsynslöshet eller råhet. De närmare övervägandena bakom ändringarna har redovisats i den allmänna motiveringen (avsnitt 3.2). Det bör dock här anmärkas att det beträffande grov våldtäkt fortfarande anges som ett kriterium att den som har begått gärningen tillfogat "allvarlig skada" medan motsvarande uttryck i bestämmelsen om grov misshandel är "svår kroppsskada". Avsikten med denna skillnad har varit att markera att rättspraxis beträffande våldtäktsbrott inte borde bli så snäv som den varit när det gäller att bedöma huruvida en misshandel är grov.

2 §

Den som, i annat fall än som avses i 1 §, genom olaga tvång förmår någon till sexuellt umgänge, döms för **sexuellt tvång** till fängelse i högst två år.

Om den som har begått gärningen visat särskild hänsynslöshet eller om brottet annars är att anse som grovt, döms för **grovt sexuellt tvång** till fängelse, lägst sex månader och högst fyra år.

Ändringen innebär att brottet har delats in i två svårhetsgrader. De närmare överväganden som ligger bakom ändringen har behandlats i den allmänna motiveringen (avsnitt 3.4).

Grovt sexuellt tvång bör många gånger anses föreligga i situationer när det, som i det tidigare nämnda rättsfallet, varit fråga om flera gärningsmän. En annan omständighet som bör föranleda en sådan bedömning är att offret utsatts för förnedrande eller annan hänsynslös behandling i samband med övergreppet. Även övergrepp mot någon som på grund av allvarligare sjukdom eller kroppsskada är försvarslös bör bedömas som grovt brott. Av betydelse är också om offret tillfogats fysiska skador vid övergreppet. Även offrets ålder spelar naturligtvis in. Har övergreppet riktats mot ett barn, bör det leda till att brottet bedöms som grovt. Om den som har begått gärningen har utnyttjat tvångssituationen under lång tid eller annars vid upprepade tillfällen, bör det också leda till att brottet bedöms som grovt.

Har det sexuella tvånget bedömts som grovt skall inte dömas särskilt för sådan misshandel som inte är grov och som ingått som ett led i brottet.

En sådan handling som avses i paragrafen kan i vissa fall utgöra sådana försvårande omständigheter som gör att brottet sexuellt utnyttjande av underårig i 4 § bedöms som grovt. Om så är fallet skall ansvar inte dömas ut enligt denna paragraf utan endast enligt 4 § andra stycket.

3 §

Den som förmår annan till sexuellt umgänge genom att allvarligt missbruka hans eller hennes beroende ställning döms för **sexuellt utnyttjande** till fängelse i högst två år. Detsamma gäller den som har sexuellt umgänge med annan genom att otillbörligt utnyttja att denne befinner sig i vanmakt eller annat hjälplöst tillstånd eller lider av en psykisk störning.

Om den som har begått gärningen visat särskild hänsynslöshet eller om brottet annars är att anse som grovt, döms för **grovt sexuellt utnyttjande** till fängelse, lägst sex månader och högst fyra år.

Straffbestämmelsen har delats in i två svårhetsgrader på samma sätt som har skett i fråga om sexuellt tvång i 2 §. Beträffande innebörden av detta hänvisas till vad som anförts under den paragrafen.

I första stycket första meningen har uttrycket "grovt" missbruka ändrats till "allvarligt" missbruka. Ändringen är inte avsedd att medföra någon ändring av bestämmelsens tillämpningsområde utan hänger samman med att brottet delats in i en normalgrad och ett grovt brott och att det med hänsyn till detta inte är lämpligt att använda ordet "grovt" i första stycket.

Vad gäller förutsättningarna för straffansvar när gärningen har riktats mot en person som befinner sig i vanmakt eller annat hjälplöst tillstånd

eller lider av en psykisk störning har kravet på att den som har begått gärningen skall ha "förmått" den andre till det sexuella umgänget tagits bort. I dessa fall föreskrivs nu straffansvar om gärningsmannen haft sexuellt umgänge genom att otillbörligt utnyttja den andres tillstånd. De närmare överväganden som ligger bakom denna ändring har redovisats i avsnitt 3.5. Ändringen är avsedd att bl.a. markera att det inte är en förutsättning för straffansvar att den som har begått gärningen har övervunnit ett motstånd från den andres sida eller ens att det är gärningsmannen som har tagit initiativet till det sexuella umgänget. Det straffbara området begränsas i stället av att handlandet av den som har begått gärningen är att bedöma som ett otillbörligt utnyttjande av den andres tillstånd. För straffansvar krävs att det finns ett orsakssamband mellan tillståndet och offrets deltagande i gärningen liksom att detta samband är täckt av gärningsmannens uppsåt.

I denna del av straffbestämmelsen har också gjorts en terminologisk ändring avseende offrets hälsotillstånd. Uttrycket "är psykiskt sjuk eller psykiskt utvecklingsstörd" har ersatts med "lider av en psykisk störning". Orsaken till denna ändring är att, enligt den gemensamma terminologi på området som föreslagits i prop. 1990/91:58 om psykiatrisk tvångsvård m.m. och som har godtagits av riksdagen (1990/91:SoU13, rskr. 323, 1990/91:JuU4, rskr. 330) och prop. 1990/91:194 om förverkande av rätt att ta arv m.m., den som är "psykiskt sjuk" eller "psykiskt utvecklingsstörd" kan sägas ha en psykisk störning.

Det bör anmärkas att begreppet "psykisk störning" visserligen är vidare än de nuvarande begreppen men att kravet på att det skall föreligga ett otillbörligt utnyttjande torde innebära att bestämmelsen inte får ett vidare tillämpningsområde i det aktuella hänseendet än vad som är fallet för närvarande.

Lagrådet, som inte motsatt sig den föreslagna ändringen, har förklarat att man därvid utgått från att en psykisk störning i den i lagrummet angivna meningen normalt är för handen först om störningen är av mera långvarig natur. Enligt lagrådets mening kan en person som drabbats av en tillfällig depression således inte utan vidare anses tillhöra den avsedda personkretsen.

Jag har för egen del inte någon annan uppfattning än lagrådet i den aktuella frågan. Det bör emellertid strykas under att avsikten med den föreslagna ändringen inte är att begreppet "psykisk störning" skall få någon annan innebörd än det har i andra lagstiftningssammanhang. Detta innebär att även tillfälliga tillstånd kan vara av den arten att de måste bedömas som en psykisk störning.

4 §

Har någon sexuellt umgänge med den som är under arton år och som är hans avkomling eller står under hans fostran eller för vars vård eller tillsyn han har att svara på grund av myndighets beslut, döms för sexuell utnyttjande av underårig till fängelse i högst fyra år.

Om den som har begått gärningen visat särskild hänsynslöshet mot den underårige eller om brottet på grund av dennes låga ålder eller annars är att

anse som grovt, skall dömas för grovt sexuellt utnyttjande av underårig till fängelse, lägst två och högst åtta år.

I paragrafens tredje stycke har offrets låga ålder förts in i lagtexten som en omständighet som skall beaktas särskilt vid bedömning av om ett brott är att anse som grovt. De närmare övervägandena bakom denna ändring har redovisats i avsnitt 3.3.

5 §

Har någon, i annat fall än som avses förut i detta kapitel, sexuellt umgänge med barn under femton år, döms för sexuellt umgänge med barn till fängelse i högst fyra år.

6 §

Har någon, i annat fall än som avses förut i detta kapitel, samlag med eget barn eller dess avkomling, döms för sexuellt umgänge med avkomling till fängelse i högst två år.

Den som, i annat fall än som avses förut i detta kapitel, har samlag med sitt helsyskon, döms för sexuellt umgänge med syskon till fängelse i högst ett år.

Vad som sägs i denna paragraf gäller inte den som förmåtts till gärningen genom olaga tvång eller på annat otillbörligt sätt.

Av skäl som har redovisats i avsnitt 3.5 har straffbestämmelserna i nuvarande 5 och 6 §§ bytt plats. Dessutom har vissa språkliga ändringar gjorts.

12 §

För försök till våldtäkt, grov våldtäkt, sexuellt tvång, grovt sexuellt tvång, sexuellt utnyttjande, grovt sexuellt utnyttjande, sexuellt utnyttjande av underårig, grovt sexuellt utnyttjande av underårig, sexuellt umgänge med barn, koppleri och grovt koppleri döms till ansvar enligt vad som föreskrivs i 23 kap. Detsamma gäller i fråga om förberedelse och stämpling till våldtäkt, grov våldtäkt, grovt sexuellt utnyttjande av underårig och grovt koppleri.

På grund av gradindelningarna som gjorts av brotten i 2 och 3 §§ har uppställningen i paragrafen av vilka brott som är straffbara på försöksstadiet kompletterats med brotten grovt sexuellt tvång och grovt sexuellt utnyttjande.

6 Hemställan

Med hänvisning till det anförda hemställer jag att regeringen föreslår riksdagen att anta förslaget till lag om ändring i brottsbalken.

7 Beslut

Prop. 1991/92:35

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och beslutar att genom proposition föreslå riksdagen att anta det förslag som föredraganden har lagt fram.

Förslag till

Lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs att 6 kap. 1–6 §§ och 12 § brottsbalken skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

6 kap.

1 §

Den som tvingar annan till samlag eller därmed jämförligt sexuellt umgänge genom våld eller genom hot som innebär eller för den hotade framstår som trängande fara, döms för våldtäkt till fängelse, lägst två och högst sex år. Lika med våld anses att försätta någon i vanmakt eller annat sådant tillstånd.

Är brottet med hänsyn till våldets eller hotets art och omständigheterna i övrigt att anse som mindre allvarligt, döms till fängelse i högst fyra år.

Är brottet grovt, döms för grov våldtäkt till fängelse, lägst fyra och högst tio år. Vid bedömande av om brottet är grovt skall särskilt beaktas, om våldet var livsfarligt eller om den som begått gärningen tillfogat allvarlig skada eller allvarlig sjukdom eller annars visat särskild råhet.

Är brottet grovt, döms för grov våldtäkt till fängelse, lägst fyra och högst tio år. Vid bedömande av om brottet är grovt skall särskilt beaktas, om våldet var livsfarligt, om den som begått gärningen tillfogat allvarlig skada eller allvarlig sjukdom eller om övergreppet annars med hänsyn till tillvägagångssättet, offrets låga ålder eller annan omständighet var särskilt hänsynslöst eller rått.

2 §

Den som, i annat fall än som avses i 1 §, genom olaga tvång förmår någon till sexuellt umgänge, döms för sexuellt tvång till fängelse i högst fyra år.

Den som, i annat fall än som avses i 1 §, genom olaga tvång förmår någon till sexuellt umgänge, döms för sexuellt tvång till fängelse i högst två år.

Om den som begått gärningen handlat särskilt hänsynslöst eller om brottet i annat fall är att anse som grovt, döms för grovt sexuellt tvång till fängelse, lägst sex månader och högst fyra år.

3 §

Den som förmår annan till sexuellt umgänge genom att grovt miss-

Den som förmår annan till sexuellt umgänge genom att allvarligt

missbruka hans eller hennes beroende ställning eller genom att otillbörligt utnyttja att han eller hon befinner sig i vanmakt eller annat hjälplöst tillstånd eller är psykiskt sjuk eller psykiskt utvecklingsstörd, döms för sexuell utnyttjande till fängelse i högst fyra år.

missbruka hans eller hennes beroende ställning döms för sexuell utnyttjande till fängelse i högst två år. Detsamma gäller den som har sexuell umgänge med annan genom att otillbörligt utnyttja att denne befinner sig i vanmakt eller annat hjälplöst tillstånd eller är psykiskt sjuk eller psykiskt utvecklingsstörd.

Om den som har begått gärningen handlat särskilt hänsynslöst eller om brottet i annat fall är att anse som grovt, döms för grovt sexuell utnyttjande till fängelse, lägst sex månader och högst fyra år.

4 §

Har någon sexuell umgänge med den som är under arton år och som är hans avkomling eller står under hans fostran eller för vars vård eller tillsyn han har att svara på grund av myndighets beslut, döms för sexuell utnyttjande av underårig till fängelse i högst fyra år.

Om den som har begått gärningen har handlat särskilt hänsynslöst mot den underårige eller om brottet i annat fall är att anse som grovt, skall dömas för grovt sexuell utnyttjande av underårig till fängelse, lägst två och högst åtta år.

Om den som har begått gärningen har handlat särskilt hänsynslöst mot den underårige eller om brottet på grund av dennes låga ålder eller annars är att anse som grovt, skall dömas för grovt sexuell utnyttjande av underårig till fängelse, lägst två och högst åtta år.

5 §

Har någon, i annat fall än som avses i 4 §, samlag med eget barn eller dess avkomling, döms för sexuell umgänge med avkomling till fängelse i högst två år.

Den som har samlag med sitt helsyskon, döms för sexuell umgänge med syskon till fängelse i högst ett år.

Vad i denna paragraf sägs gäller ej den som förmåtts till gärningen medelst olaga tvång eller på annat otillbörligt sätt.

Har någon, i annat fall än som avses förut i detta kapitel, sexuell umgänge med barn under femton år, döms för sexuell umgänge med barn till fängelse i högst fyra år.

6 §

Har någon, i annat fall än som avses förut i detta kapitel, sexuell umgänge med barn under femton år, döms för sexuell umgänge med barn till fängelse i högst fyra år.

Har någon, i annat fall än som avses förut i detta kapitel, samlag med eget barn eller dess avkomling, döms för sexuell umgänge med avkomling till fängelse i högst två år.

Den som, i annat fall än som avses förut i detta kapitel, har samlag med sitt helsyskon, döms för sexuell umgänge med syskon till fängelse i högst ett år.

Vad i denna paragraf sägs gäller ej den som förmåtts till gärningen medelst olaga tvång eller på annat otillbörligt sätt.

12 §

För försök till våldtäkt, grov våldtäkt, sexuell tvång, sexuell utnyttjande, sexuell utnyttjande av underårig, grovt sexuell utnyttjande av underårig, sexuell umgänge med barn, koppleri och grovt koppleri döms till ansvar enligt vad som föreskrivs i 23 kap. Detsamma gäller i fråga om förberedelse och stämpling till våldtäkt, grov våldtäkt, grovt sexuell utnyttjande av underårig och grovt koppleri.

För försök till våldtäkt, grov våldtäkt, sexuell tvång, *grovt sexuell tvång*, sexuell utnyttjande, *grovt sexuell utnyttjande*, sexuell utnyttjande av underårig, grovt sexuell utnyttjande av underårig, sexuell umgänge med barn, koppleri och grovt koppleri döms till ansvar enligt vad som föreskrivs i 23 kap. Detsamma gäller i fråga om förberedelse och stämpling till våldtäkt, grov våldtäkt, grovt sexuell utnyttjande av underårig och grovt koppleri.

Förslag till

Lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs att 6 kap. 1–6 och 12 §§ brottsbalken skall ha följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

6 kap.

1 §¹

Den som tvingar annan till samlag eller därmed jämförligt sexuellt umgänge genom våld eller genom hot som innebär eller för den hotade framstår som trängande fara, döms för v å l d t ä k t till fängelse, lägst två och högst sex år. Lika med våld anses att försätta någon i vanmakt eller annat sådant tillstånd.

Är brottet med hänsyn till våldets eller hotets art och omständigheterna i övrigt att anse som mindre allvarligt, döms till fängelse i högst fyra år.

Är brottet grovt, döms för g r o v v å l d t ä k t till fängelse, lägst fyra och högst tio år. Vid bedömande av om brottet är grovt skall särskilt beaktas, om våldet var livsfarligt eller om den som begått gärningen tillfogat allvarlig skada eller allvarlig sjukdom eller annars visat särskild råhet.

Är brottet grovt, döms för g r o v v å l d t ä k t till fängelse, lägst fyra och högst tio år. Vid bedömande av om brottet är grovt skall särskilt beaktas, om våldet var livsfarligt, om gärningsmannen tillfogat allvarlig skada eller allvarlig sjukdom eller om han, med hänsyn till tillvägagångssättet eller offrets låga ålder eller annars, visat särskild hänsynslöshet eller råhet.

2 §²

Den som, i annat fall än som avses i 1 §, genom olaga tvång förmår någon till sexuellt umgänge, döms för s e x u e l l t t v å n g till fängelse i högst fyra år.

Den som, i annat fall än som avses i 1 §, genom olaga tvång förmår någon till sexuellt umgänge, döms för s e x u e l l t t v å n g till fängelse i högst två år.

Om gärningsmannen visat särskild hänsynslöshet eller om brottet annars är att anse som grovt, döms för g r o v t s e x u e l l t t v å n g till fängelse, lägst sex månader och högst fyra år.

3 §³

Den som förmår annan till sexuellt umgänge genom att grovt miss-

Den som förmår annan till sexuellt umgänge genom att allvarligt

¹ Senaste lydelse 1984:399.

² Senaste lydelse 1984:399.

³ Senaste lydelse 1984:399.

bruka hans eller hennes beroende ställning eller genom att otillbörligt utnyttja att han eller hon befinner sig i vanmakt eller annat hjälplöst tillstånd eller är psykiskt sjuk eller psykiskt utvecklingsstörd, döms för sexuellt utnyttjande till fängelse i högst fyra år.

missbruka hans eller hennes beroende ställning döms för sexuellt utnyttjande till fängelse i högst två år. Detsamma gäller den som har sexuellt umgänge med annan genom att otillbörligt utnyttja att denne befinner sig i vanmakt eller annat hjälplöst tillstånd eller lider av en psykisk störning.

Om gärningsmannen visat särskild hänsynslöshet eller om brottet annars är att anse som grovt, döms för grovt sexuellt utnyttjande till fängelse, lägst sex månader och högst fyra år.

4 §⁴

Har någon sexuellt umgänge med den som är under arton år och som är hans avkomling eller står under hans fostran eller för vars vård eller tillsyn han har att svara på grund av myndighets beslut, döms för sexuellt utnyttjande av underårig till fängelse i högst fyra år.

Om den som har begått gärningen har handlat särskilt hänsynslöst mot den underårige eller om brottet i annat fall är att anse som grovt, skall dömas för grovt sexuellt utnyttjande av underårig till fängelse, lägst två och högst åtta år.

Om gärningsmannen visat särskild hänsynslöshet mot den underårige eller om brottet på grund av dennes låga ålder eller annars är att anse som grovt, skall dömas för grovt sexuellt utnyttjande av underårig till fängelse, lägst två och högst åtta år.

5 §⁵

Har någon, i annat fall än som avses i 4 §, samlag med eget barn eller dess avkomling, döms för sexuellt umgänge med avkomling till fängelse i högst två år.

Den som har samlag med sitt helsyskon, döms för sexuellt umgänge med syskon till fängelse i högst ett år.

Vad i denna paragraf sägs gäller ej den som förmåtts till gärningen medelst olaga tvång eller på annat otillbörligt sätt.

Har någon, i annat fall än som avses förut i detta kapitel, sexuellt umgänge med barn under femton år, döms för sexuellt umgänge med barn till fängelse i högst fyra år.

⁴ Senaste lydelse 1984:399.

⁵ Senaste lydelse 1984:399.

6 §⁶

Har någon, i annat fall än som avses förut i detta kapitel, sexuellt umgänge med barn under femton år, döms för sexuellt umgänge med barn till fängelse i högst fyra år.

Har någon, i annat fall än som avses förut i detta kapitel, samlag med eget barn eller dess avkomling, döms för sexuellt umgänge med avkomling till fängelse i högst två år.

Den som, i annat fall än som avses förut i detta kapitel, har samlag med sitt helsyskon, döms för sexuellt umgänge med syskon till fängelse i högst ett år.

Vad som sägs i denna paragraf gäller inte den som förmåtts till gärningen genom olaga tvång eller på annat otillbörligt sätt.

12 §⁷

För försök till våldtäkt, grov våldtäkt, sexuell tvång, sexuell utnyttjande, sexuell utnyttjande av underårig, grovt sexuell utnyttjande av underårig, sexuell umgänge med barn, koppleri och grovt koppleri döms till ansvar enligt vad som föreskrivs i 23 kap. Detsamma gäller i fråga om förberedelse och stämpling till våldtäkt, grov våldtäkt, grovt sexuell utnyttjande av underårig och grovt koppleri.

För försök till våldtäkt, grov våldtäkt, sexuell tvång, *grovt sexuell tvång*, sexuell utnyttjande, *grovt sexuell utnyttjande*, sexuell utnyttjande av underårig, grovt sexuell utnyttjande av underårig, grovt sexuell utnyttjande av underårig, sexuell umgänge med barn, koppleri och grovt koppleri döms till ansvar enligt vad som föreskrivs i 23 kap. Detsamma gäller i fråga om förberedelse och stämpling till våldtäkt, grov våldtäkt, grovt sexuell utnyttjande av underårig och grovt koppleri.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1992.

⁶ Senaste lydelse 1984:399.

⁷ Senaste lydelse 1984:399.

Utdrag ur protokoll vid sammanträde 1991-09-20

Närvarande: justitierådet Bengt Rydin, regeringsrådet Stig von Bahr,
justitierådet Inger Nyström.

Enligt protokoll vid regeringssammanträde den 6 juni 1991 har regeringen på hemställan av statsrådet Freivalds beslutat inhämta lagrådets yttrande över förslag till lag om ändring i brottsbalken.

Förslaget har inför lagrådet föredragits av kammaråklagaren Agneta Isborn Lind.

Förslaget föranleder följande yttrande av *lagrådet*:

6 kap.

1 §

De förslag i detta kapitel som tar sikte på offrets ålder innebär inte några ändringar i sak eller förskjutningar i straffskalorna för de olika brotten. De är snarare en markering av samhällets och lagstiftarens stränga syn på den allvarliga och för offret oftast djupt skadliga brottslighet som utgörs av sexuella övergrepp mot barn.

I de nyligen reviderade reglerna om påföljdsbestämning i 29 kap. brottsbalken (BrB) har föreskrivits att vid bedömningen av en gärnings straffvärde skall, som en särskilt försvårande omständighet, beaktas att den tilltalade har utnyttjat någon annans skyddslösa ställning eller särskilda svårigheter att värja sig. Bestämmelsen kan ses som en kodifiering av en viktig grund för domstolarnas straffvärdebedömning. Redan genom denna centrala bestämmelse har således uttryckligen fastslagits, att omständigheter hänförliga till offrets person skall påverka gärningens straffvärde. Försvårande är då inte endast att offret har en låg biologisk ålder utan även om offret, trots att han eller hon åldersmässigt skulle kunna betraktas som vuxen, på grund av sociala eller andra omständigheter är omogen, handikappad eller på annat sätt skyddslös.

Mot denna bakgrund framstår det närmast som onödigt att i 1 och 4 §§ som en särskild grund för att betrakta brottet som grovt ange offrets låga ålder. Att låg ålder inte upptagits som en försvårande omständighet i de mellanliggande straffbestämmelserna, 2 och 3 §§, men naturligen skall beaktas vid straffvärdebedömningen även av däri angivna brott, framstår också som inkonsekvent och skapar oklarhet.

Beträffande förslaget i detalj är följande att säga. Det är knappast möjligt att ange en fast åldersgräns för de fall då offrets låga ålder skall utgöra en försvårande omständighet. "Låg ålder" är emellertid ett relativt vagt begrepp. I 6 kap. finns redan två åldersgränser: i 4 § arton år och i nuvarande 6 § femton år. Dessa båda gränser avspeglas i brottsrubriceringarna såsom "underårig" respektive "barn". Att i 1 och 4 §§ införa begreppet låg ålder kan skapa en osäkerhet om till vilken i kapitlet angiven åldersgräns offrets

ålder skall relateras för att betraktas som låg. Det finns vidare en risk för att domstolen – på bekostnad av en övergripande bedömning av samtliga omständigheter i målet – i alltför hög grad beaktar åldersfaktorn. Detta kan i sin tur, om offrets ålder inte anses låg, leda till en mindre fri bedömning av om brottet skall hänföras till svårhetsgraden grovt brott. En annan, om också svagare, risk är att frånvaron av omständigheten låg ålder i närbesläktade straffbud, såsom bestämmelserna om misshandel och olaga tvång, kan medföra tvekan när det gäller bedömningen av om brottet skall anses grovt eller ej.

Med hänsyn till det anförda vill lagrådet ifrågasätta behovet och lämpligheten av att i den nu aktuella lagtexten särskilt ange att offrets låga ålder skall utgöra en försvårande omständighet.

Före 1984 års lagstiftning om sexualbrotten förutsattes för våldtäktsansvar att gärningen hade förövats av en man mot en kvinna. Lagändringarna innebar bl.a. att bestämmelsen om våldtäkt blev könsneutral. Även en kvinna kan således numera dömas för sådant brott.

I det till lagrådet remitterade lagförslag som föregick nämnda reform användes i 1 § tredje stycket ordet "gärningsmannen" såsom beteckning på den som förövat våldtäkten (prop. 1983/84:105 s. 93). Sedan lagrådet granskat förslaget gjordes emellertid i propositionen den redaktionella ändringen att "gärningsmannen" ersattes med det neutralare uttryckssättet "den som begått gärningen" (a. prop. s. 3, jfr s. 79). Denna formulering upptogs också i lagen. Det i det förra lagstiftningsärendet sålunda valda skrivsättet bör behållas. Benämningen "gärningsmannen" kan i det sammanhang som det här är fråga om leda till missuppfattning eller osäkerhet i fråga om straffbestämmelsens räckvidd.

På grund av det anförda föreslås att i tredje stycket orden "om gärningsmannen tillfogat allvarlig skada eller allvarlig sjukdom eller om han, med hänsyn till" ersätts med "om den som har begått gärningen tillfogat allvarlig skada eller allvarlig sjukdom eller, med hänsyn till".

2 §

Med hänvisning till vad som har sagts vid 1 § föreslår lagrådet att uttrycket "gärningsmannen" i andra stycket av denna paragraf utbyts mot "den som har begått gärningen".

3 §

I första stycket av lydelsen enligt det remitterade förslaget har uttrycket "är psykiskt sjuk eller psykiskt utvecklingsstörd" ersatts av uttrycket "lider av en psykisk störning". Ändringen motiveras av den nya terminologi som införts och avses att införas i annan lagstiftning vad gäller definitionen av personkretsar med olika former av psykiska störningar. I den nyligen antagna propositionen om psykiatrisk tvångsvård m.m. (prop. 1990/91:58, 1990/91:SoU13, rskr. 323, 1990/91:JuU34, rskr. 330) används sålunda begreppet "psykisk störning" som ett grundläggande sjukdomsbegrepp, me-

dan begreppet "allvarlig psykisk störning" reserveras för de fall då medicinska förutsättningar för psykiatrisk tvångsvård föreligger. Som en konsekvens av detta har t.ex. uttrycket "själslig abnormitet" i 29 kap. 3 § BrB ersatts av "psykisk störning" (jfr också 30 kap. 6 §, 31 kap. 3 § och 36 kap. 13 § BrB).

Som framhållits i det remitterade förslaget omfattar begreppet "lider av en psykisk störning" en vidare personkrets än personer som är psykiskt sjuka eller psykiskt utvecklingsstörda. En begränsning till personer som lider av allvarlig psykisk störning skulle å andra sidan innebära en klar inskränkning av tillämpningsområdet. Med hänsyn till önskvärdheten av enhetlig terminologi i BrB och till de övriga villkor som måste vara uppfyllda för att ansvar för sexuellt utnyttjande skall kunna komma i fråga, vill lagrådet därför inte motsätta sig att begreppet "psykisk störning" kommer till användning jämväl i förevarande sammanhang. Lagrådet utgår då från att en psykisk störning i den i lagrummet angivna meningen normalt är för handen först om störningen är av mera långvarig natur. En person som drabbats av en tillfällig depression kan således inte utan vidare anses tillhöra den avsedda personkretsen.

I andra stycket av den föreslagna paragrafen bör ordet "gärningsmannen" ersättas med "den som har begått gärningen" (se vid 1 §).

4 §

Vad beträffar den föreslagna bestämmelsen i andra stycket om låg ålder hänvisas till vad lagrådet har anfört i anslutning till 1 §.

Vidare föreslår lagrådet att den gällande formuleringen "den som har begått gärningen" behålls i stället för det remitterade förslagets uttryck "gärningsmannen" (se vid 1 § och även a. prop. s. 4 jämförd med s. 94).

Propositionen.....	1
Propositionens huvudsakliga innehåll.....	1
Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 17 oktober 1991.....	6
1 Inledning.....	6
2 Bakgrund.....	7
3 Allmän motivering.....	9
3.1 Allmänna utgångspunkter.....	9
3.2 Våldtäkt.....	11
3.3 Sexuellt utnyttjande av underårig.....	14
3.4 Gradindelning av brotten sexuellt tvång och sexuellt utnyttjande.....	16
3.5 Straffansvar för sexuellt utnyttjande i vissa fall.....	18
3.6 Sexuellt umgänge med syskon och sexuellt umgänge med barn.....	20
4 Upprättade lagförslag.....	22
5 Specialmotivering.....	22
6 Hemställan.....	25
7 Beslut.....	26
Bilaga 1 Departementspromemorians lagförslag.....	27
Bilaga 2 Lagrådsremissens lagförslag.....	30
Bilaga 3 Lagrådets yttrande.....	33